Contacte literare româno-britanice: Politici de traducere în România interbelică[1]

Oana SURUGIU[*]

Key words: *translation policies, major vs. minor languages/ literatures/ cultures*, *cultural authority, linguistic hegemony*

În acest articol ne propunem să analizăm politicile şi strategiile de traducere a literaturii române în perioada interbelică. Pornind de la contextul cultural-istoric mai amplu şi trecând în revistă curentele ideologice şi sociale ale epocii, dorim să identificăm şi să analizăm politicile editoriale şi de traducere din perioada respectivă, cu referire la *Amintiri din copilărie*, în traducerea lui Lucy Byng.

În încercarea de a schița relațiile culturale între România şi Marea Britanie concretizate prin politicile de traducere și promovare a literaturii române în perioada interbelică, pornim de la premisele teoretice prezente în orientările culturale din traductologie. Gideon Toury (1995), de pildă, consideră politicile de traducere ale unei culturi la un moment dat atât de importante, încât în clasificarea pe care o propune, le numeşte **norme preliminare**. Normele preliminare le preced pe cele textual lingvistice, aplicate pe parcursul procesului de traducere şi cuprind, în linii mari, factorii implicați în selecția tipurilor de texte sursă, texte sursă individuale, autori, şcoli literare, genuri, limbi sursă, etc. „ce urmază să fie importate, prin traducere, într-o anumită cultură/ limbă, într-o anumită perioadă istorică[2]" (Toury 1995: 202).

De asemenea, André Lefevere, traductolog interesat în primul rând de dimensiunea ideologică a traducerilor, acordă şi el un rol foarte important politicilor de traducere practicate de o anumită cultură la un moment dat, arătând explicit care sunt instituțiile răspunzătoare de stabilirea politicilor de traducere, pornindu-se de la un minister, departament dintr-un guvern, care elaborează un document politic pe baza căruia editurile îşi stabilesc/îşi pot stabili politicile de traducere (de exemplu în regimurile totalitare) şi alte instituții care îşi propun proiecte culturale (programele Institutului Cultural Român, în perioada contemporană).

Aceste politici de traducere dezvăluie, în acelaşi timp, relațiile asimetrice dintre diferitele culturi. Înaintea lui Venuti, Lefevere introdusese deja conceptul de autoritate culturală. Factori istorici şi economici au contribuit la dobândirea, de către

[1] Articolul este rezultatul cercetării finanțate prin programul POSDRU/88/1.5/S/47646, cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

[*] Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, România.

[2] Toate traducerile ne aparțin, cu excepția cazului în care se indică altfel.

BDD-V2607 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:45:35 UTC)

unele culturi, a statutului de „cultură majoră", sau hegemonică. Astfel de culturi tind să publice mai puține traduceri, bazându-se, în primul rând, pe resurse interne. De exemplu, editurile americane publică traduceri în proporție de 2-7%, în timp ce la editurile din România, traducerile pot depăși 50%, ceea ce demonstrează o asimetrie clară între politicile de traducere ale culturilor periferice, prin comparație cu cele ale așa-numitelor culturi majore.

Din aceeași perspectivă, Sapiro (2000:200) susține că, pe de o parte constrângerile politice operează în spațiul de producție și de receptare al culturii sursă și, pe de altă parte, în contextul diverselor relații ce se stabilesc între două state (de exemplu situații de război, relații diplomatice, relații la nivelul diverselor partide politice, etc). Din acest punct de vedere, în țările în care domeniul economic este subordonat celui politic, producția și circulația bunurilor culturale sunt guvernate de constrângerile și evoluțiile politice.

De asemenea, importul și receptarea textelor sunt profund influențate de caracterul inegal al schimburilor culturale (Heilbron 1999, Casanova 1999) și de relațiile de putere ce se instaurează între cultura sursă și cultura țintă, pe baza unor aspecte de ordin politic, economic și cultural, cel din urmă incluzând, în opinia lui Gisele Sapiro, hegemonia lingvistică (Heilbron and Sapiro 2002, 2007). De fapt, remarcă în continuare Sapiro (2000: 202), cele trei dimensiuni nu se manifestă niciodată în stare pură, operând individual. Acestea acționează mai curând simultan, implicând norme specifice de traducere, începând cu selectarea textelor ce urmează a fi traduse și până la strategiile de traducere utilizate.

Astfel, numărul traducerilor produse din/ într-o anumită limbă depinde de poziția pe care limbile/ literaturile respective o ocupă pe plan mondial, cu alte cuvinte, de măsura în care acestea sunt limbi/ literaturi minore sau majore.

Pornind de la aceste considerații de ordin teoretic, putem afirma că în perioada interbelică precum și în timpul celui de-al doilea război mondial, România – ocupând poziția unei limbi și literaturi minore, statut ce s-a păstrat de altfel până în zilele noastre – nu avea o politică coerentă, instituționalizată, de traducere și promovare a literaturii române în spațiul cultural anglo-saxon. În perioada respectivă, politicile de traducere au luat mai curând forma unor inițiative personale, din partea unor personalități marcante ale vieții politice și culturale românești – în persoana Reginei Maria, sau a lui Marcu Beza – precum și a altor mediatori culturali din spațiul cultural sursă sau țintă, precum Dragoș Protopopescu, Moses Gaster, Sir Sacheverell Sitwell, etc, dornici de a face cunoscută literatura și cultura română peste hotare. Aceste inițiative au luat forma ***patronajului***, definit de către André Lefevere în *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame* (1992) drept „ceva similar puterii (reprezentate de către persoane sau instituții) ce poate sprijini sau împiedica lectura, scrierea sau re-scrierea de literatură" (1992:15). Acționând în forma sa diferențiată[3], în perioada interbelică patronajul a fost exercitat de către figuri istorice și culturale marcante, ce reglementau atât (re)scrierea cât și popularizarea literaturii.

[3] Patronajul diferențiat presupune că cele trei componente ale sale, *componenta ideologică*, *componenta economică* și *statutul*, funcționează independent.

BDD-V2607 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:45:35 UTC)

Componenta economică a patronajului se referă, în mod evident, la sprijinul material acordat de către patron scriitorilor şi caselor editoriale; *statutul* se referă la statutul special implicat şi garantat de către patronaj; în sfârşit, *ideologia* se referă nu doar la ideologia traducătorului, ci şi la ideologia impusă prin patronaj.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, precum şi în timpul celui de-al doilea război mondial, patronii au încercat, prin traduceri, prin scrierile lor şi, în general, prin acţiunile de sprijinire a traducerilor, să contureze „imaginea" literaturii şi culturii române în spaţiul cultural anglofon. În acest articol, alegem să folosim conceptul de *imagine* în accepţiunea lui A. Lefevere, însemnând proiecţia unei opere, a unui autor, a unei literaturi sau culturi într-o cultură ţintă, ce are „deseori un impact mai mare asupra cititorilor, faţă de impactul creat de către original" (1992: 110). Astfel, traducătorii funcţionează nu doar ca instrumente ideologice de re-creare, ce se supun constrângerilor ideologice; aceştia, având statut de original în limba şi cultura ţintă, devin la rândul lor creatori, deoarece au puterea de a construi imaginea altor culturi în cultura ţintă în care se manifestă. Este aşadar extrem de interesant de analizat care era „imaginea" pe care străinii şi-o formaseră despre literatura şi cultura română la începutul secolului al XX-lea, precum şi imaginea pe care promotorii României, ambasadorii culturali se străduiau să o promoveze în străinătate.

A existat, în perioada interbelică, un efort constant din partea Casei Regale şi a Reginei Maria de a face cunoscute cultura şi literatura română prin traducere în Marea Britanie. Sprijinind cu pasiune literatura şi cultura română, principal patron în sprijinirea promovării literaturii şi culturii române în străinătate, Regina Maria a funcţionat ca un *mediator cultural*, facilitând transmiterea valorilor culturale româneşti mai ales în ţara sa natală, Marea Britanie. Activitatea Reginei, manifestată în multiplele sale forme – originea sa britanică şi rolul pe care regina l-a jucat în politică, cărţile şi articolele scrise şi, nu în ultimul rând, prin interesul pe care aceasta l-a suscitat – au contribuit la transformarea României în ceea ce Cay Dollerup numea „pocket of cultural interest[4]" (1996: 48). Prin toate acţiunile sale, regina a contribuit astfel la sporirea vizibilităţii României ca naţiune, la crearea unei „imagini" tot mai aproape de adevăr. În prefaţa cărţii *Ţara mea*, tradusă de către Nicolae Iorga, regina explică:

> România e puţin cunoscută marii Împărăţii de peste mări, şi doriam să fie condeiul mieu acela care va vădi unele din frumuseţile ei ţerii mele de naştere. (1919:3)

O altă personalitate marcantă printre promotorii literaturii şi culturii române la începutul secolului al XX-lea se regăseşte în persoana lui Marcu Beza, eseist, critic literar, folclorist, poet, prozator şi traducător. Prezenţa la Londra a lui Marcu Beza, mai întâi în calitate de consul general al României în Anglia, apoi de consilier cultural al Legaţiei Române de la Londra a fost un element catalizator în acest sens; acesta a ţinut discursuri despre cultura şi literatura română, a publicat el însuşi opere literare, lucrări şi traduceri şi a semnat prefeţe.

[4] O oază de interes cultural.

BDD-V2607 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:45:35 UTC)

Dorința arzătoare a mediatorilor culturali din perioada interbelică de a spori vizibilitatea României, precum și faptul că traducătorii, puțini la număr, erau de obicei străini, justifică puternica orientare către cultura țintă. În perioada interbelică, traducerile din literatura română apar la editurile din străinătate, fiind traduse în special povestiri care pun în evidență originalitatea culturii române. Între strategiile traducătorilor predomină adaptarea, „ajustarea" textelor sursă la valorile din cultura britanică, astfel încât receptarea să poată avea loc cu cât mai puține eforturi din partea receptorilor ce aparțineau unei culturi „majore". Traducătorii (puțini la număr) ai operelor literare româneşti practicau strategii de „ajustare" la cultura britanică, orientându-şi textele către valorile culturii țintă.

Ca titlu de exemplu, în cele ce urmează ne vom referi la prima traducere a *Amintirilor din copilărie* de Ion Creangă, traducere semnată de către Lucy Byng în 1930 sub titlul *Recollections*. Această traducere, prefațată nu întâmplător de scriitorul şi diplomatul Marcu Beza a avut, ca şi celelalte traduceri publicate în epocă, şi un important rol strategic, monarhia şi diplomația românească urmărind între altele, în acea perioadă, întărirea unor alianțe politice pe baza unei mai bune comunicări interculturale prin traduceri.

Adoptând o poziție asimilatoare (în accepțiunea lui Lawrence Venuti), Lucy Byng alege să nu atragă atenția asupra diferențelor culturale, traducând fără prea multe explicitări. În studiul *The Translator's Invisibility* (1995), Venuti discută despre două mari strategii de traducere, asimilare și exoticizare, prima venind în întâmpinarea cititorului străin, ce are impresia că citește un text original (domestication), iar cea de-a doua păstrând diferența și specificul textului sursă (foreignization).

Astfel se explică, de pildă, lipsa notelor de subsol pentru termenii culturali româneşti sau înlocuirea termenilor culturali specifici cu termeni generali (***buhai*** – ***drums*** (tobă), ***satul Humuleşti*** – ***oraşul Humuleşti***, ***pluguşorul*** – (***Christmas Carols*** – colinde de Crăciun).

Fragmentul de mai jos ilustrează orientarea către cultura țintă practicată de către traducătoare. Limbajul lui Creangă, un limbaj savuros, abundând în regionalisme și arhaisme, expresii populare, proverbe și zicători, un limbaj adânc înrădăcinat în contextul socio-cultural al scriiturii, este de cele mai multe ori transpus în limba engleză standard, pierzându-se astfel farmecul textului original.

> ST: Si, să nu-mi uit cuvântul! Odată, la un **Sfântul Vasile**, ne prindem noi vreo câțiva băieți din sat să ne ducem **cu plugul**; căci eram şi eu mărişor de-acum, din păcate. Şi în **ajunul Sfântului Vasile**, toată ziua **am stat de capul tatei**, să-mi facă şi mie un **buhaiu** ori, de nu, **bătăr** un **harapnic**.

> TT: And one story I must not forget; one **St. Basil's Day**, we collected some boys from the village, and went from house to house **with our barrow and sang carols**; I am older now, alas! **The eve of St. Basil I worried my father** all day to make me a **drum**, or at **any rate** to let me have **a whip to crack**, and join the carol-singers. (1930: 48)

Astfel, ***Sfântul Vasile*** şi ***Ajunul Sfântului Vasile*** sunt redate pur şi simplu prin St ***Basil's Day*** şi ***the eve of St. Basil,*** fără a explicita semnificația acestei zile pentru

BDD-V2607 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:45:35 UTC)

cititorul textului sursă, adică ajunul Anului Nou, când, potrivit unui vechi obicei românesc, copiii merg din casă în casă cu uratul. De asemenea, expresia *să ne ducem* ***cu plugul***, este transpusă prin ***went from house to house with our barrow and sang carols***, reducând astfel vechiul obicei românesc la tradiția europeană a colindelor, „domesticizând" întregul ritual. În sfârşit, instrumentul muzical tradițional ***buhai*** (tradus literal prin „ox"), „format dintr-o putinică cu fundul de piele, prin care trece un smoc de păr de cal care se trage cu degetele umezite, producând astfel un sunet asemănător cu mugetul unui taur"[5], folosit pentru ***plugușor***, este tradus în aceeași manieră asimilatoare, prin ***drums***.

Un alt exemplu concludent pentru orientarea traducerii de față către cultura țintă constă în modul în care sunt transpuse numele proprii. Spre exemplu, ***satul Humulești*** devine the ***town of Humuleshti***, ***apa Neamțului*** devine ***Neamtzu river***, iar ***Vatra satului, Delenii şi Bejenii*** sunt redate prin ***the Middle Town, and Delen, and Bejen.***

Tot astfel, în fragmentul

> ST: Şi cea dintâi şcolăriță a fost însăşi **Smărăndița popei**, o zgâtie de copilă ageră la minte şi aşa de silitoare, de întrecea mai pe toți băieții şi din carte, dar şi din nebunii. (...) Şi cu toat stăruința lui moş Fotea şi a lui bădița Vasile, Smărăndița **a mâncat papara**, şi pe urmă şedea cu mâinile la ochi şi **plângea ca o mireasă**, de **sărea cămeşa de pe dânsa** (p. 142−143).

> TT: The best scholar was the **priest's own Esmeralda** herself, a minx of a child, quite capable enough to surpass the boys altogether, not only at their books, but also at their pranks. (…) In spite of the intervention of Mosh Fotea and Master Vasile he **beat Esmeralda severely**; afterwards she sat with her hands before her eyes, and **wept like a bride**, till **her very chemise heaved with her sobs** (p. 14−15).

Observăm cum numele propriu ***Smărăndița*** este tradus prin „transplantare culturală" (în terminologia folosită de către Hervey and Higgins, 1994), adaptat în limba țintă şi redat prin ***Esmeralda***, căpătând conotații ce nu existau în textul original. În timp ce ***Smaranda*** este un nume românesc, ***Esmeralda***, însemnând smarald, trimite la personajul lui Victor Hugo (o tânără țigancă) din romanul Notre-Dame de Paris, scris in 1831 şi cunoscut deja publicului internațional.

În tratarea numelor proprii, strategia cel mai frecvent utilizată este aceea a modificării ortografiei, în situații precum: ***Shtefan, Mosh Tzandură, Alecu Balosh, Father Oshlobanu, Vasile Anitza***, etc. Cu toate acestea, uneori, numele sunt fie traduse (***Ciubuc Clopotarul*** devine ***Ciubuc the Bell-ringer***) sau păstrate ca atare, deşi există un echivalent în limba engleză (***St. Dumitru***).

În sfârşit, una dintre cele mai mari provocări în traducerea *Amintirilor* lui Creangă constă în tratarea expresiilor idiomatice, a regionalismelor şi a arhaismelor. În afară de unele transpuneri reuşite de tipul ***plângea ca o mireasă***, redate prin ***wept like a bride***, expresii precum ***a mâncat papara*** sunt redate pur denotativ prin ***beat Esmeralda severely***, fără a păstra stilul textului original.

[5] http://dexonline.ro/definitie/buhai

BDD-V2607 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:45:35 UTC)

Această tendință de „domsticizare" se explică de asemenea, după cum am menționat anterior, prin poziția pe care diferitele culturi o ocupă la nivel mondial, prin asimetriile culturale între națiuni, prin autoritatea culturală pe care unele culturi o exercită asupra altora. Lefevere (1992) explică acest concept de *autoritate culturală*, arătând că prestigiul de care se bucură cultura țintă la un moment dat determină nu doar selecția textelor ce urmează a fi traduse, ci și strategiile de traducere utilizate.

Puternica orientare către cultura țintă proferată de traducătoarea Lucy Byng poate fi de asemenea interpretată prin dorința de a corespunde orizontului de așteptare a cititorilor străini, sau, în terminologia lui Bourdieu (1994), prin încercarea de a răspunde așteptărilor publicului țintă, o strategie extrem de importantă în încercarea de a-l înțelege pe „celălalt".

În loc de concluzie, putem afirma că în perioada interbelică, relațiile culturale dintre România și Marea Britanie au avut un caracter foarte special, fiind în mod natural adaptate cerințelor impuse de situația în care se afla România la vremea respectivă – un stat dornic să își îndeplinească obiectivele naționale. Nu este astfel deloc surprinzător că de promovarea literaturii române în spațiul anglofon s-au ocupat nu doar personalități culturale ci și politice. În consecință, pentru perioada interbelică, nu putem vorbi de existența unei politici coerente de traducere și promovare a literaturii române ci, mai curând, de activitatea *mediatorilor culturali*, români sau străini, prin care se dorea crearea de alianțe politice printr-o mai bună înțelegere culturală.

Bibliografie

A. Corpus

Creangă 1965: Ion, *Amintiri din copilărie*, Bucureşti, Editura pentru literatură.

Creangă 1930: Ion, *Recollections from Childhood*, traducere de Lucy Byng, Londra/ Toronto, M. Dent & Sons Ltd.

B. Literatură secundară

Casanova 1999/ 2008: Pascale Casanova, *La république mondiale des lettres*, Paris, Seuil.

Dollerup 1996: Cay, "Translation as imposition vs translation as requisition", în Snell-Hornby, Mary & Zuzana Jettmarová & Klaus Kaindl (eds.). *Translation as Intercultural Communication*. Amsterdam: John Benjamins.

Heilbron 2007: Johan și Gisèle Sapiro, "Outline for a sociology of Translation" in Michaela Wolf and Alexandra Fukary (eds.), *Constructing a Sociology of Translation*, Benjamins Translation Library, Vol. 74, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Heilbron 2008: Johan, "Responding to Globalization. The development of book translation in France and in the Netherlands" în *Beyond Descriptive Translation Studies: investigations in homage to Gideon Toury*, Benjamins Translation Library, Vol. 75, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Hervey 1994: Sandor and Ian Higgins, *Thinking Translation*, London/ New York: Routledge.

Lefevere 1981: André, "Translated literature: Towards an Integrated Theory", *Bulletin: Midwest MLA*, 14/1.

Lefevere 1992: André, *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*, London/ New York: Routledge.

Maria, Regina României 1996, *Însemnări zilnice*, vol. 1-5, Bucureşti: Albatros.

BDD-V2607 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:45:35 UTC)

Sapiro 2008: Gisèle, "Normes de traduction et contraintes socials" in Anthony Pym, Miriam Shlesinger and Daniel Simeoni (eds.), in *Beyond Descriptive Translation Studies: investigations in homage to Gideon Toury*, Benjamins Translation Library, Vol. 75, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Toury 1995: Gideon, *Descriptive Translation Studies and Beyond*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.

Toury 1978: Gideon, "The Nature and Role of Norms in Literary Translations" in Holmes James S., Jose Lambert, Raymond van der Broeck (eds.), *Literature and Translation*, Leuven: Acco.

Toury 2004: Gideon, "The Nature and Role of Norms in Literary Translations" (1978/ 1995) in Lawrence Venuti ed., *The Translation Studies Reader*, London / New York: Routledge.

Venuti 1995: Lawrence, *The Translator's Invisibility*, London/New York: Routledge.

Venuti 2006, 2008: Lawrence (ed.)*, The Translation Studies Reader*, London/ New York: Routledge.

Venuti, Lawrence, "Translation and the Formation of Cultural Identities", in Christina Schaffner and Helen Kelly Holmes (eds.) *Discourse and Ideologies*. Clevedon: Multilingual Matters.

DEX: http://dexonline.ro/definitie/buhai

Romanian-British Literary Contacts: Translation Policies in Interwar Romania

Starting from the assumption that translation is deeply rooted in the historical and cultural context of both its production and reception, and since, throughout history, there have been various policies of encouraging/ discouraging translation, this paper aims at presenting the translation policies operating in interwar Romania, with a focus on *Recollections from Childhood* by Ion Creangă translated by Lucy Byng in 1930.

In the interwar period, the translations from the Romanian literature were published exclusively by foreign publishing houses, the preferred texts being those short stories that best foregrounded the originality of the Romanian culture. There was, during all this time, a constant effort from the Royal House and Queen Marie to make our culture and literature known, through translation, to the British readership. The presence of Marcu Beza in London, first as Romanian General Consul in Great Britain, then as a cultural advisor of the Romanian Legation, contributed greatly to this aim; Marcu Beza delivered speeches on the Romanian culture and literature, published literary works, papers and translations and he signed prefaces.

Moreover, through the adjusting strategies used, the translators – few in number and (mostly) English native speakers – were orienting their translations towards the values of the target culture. This explains, for instance, the absence of footnotes for the Romanian cultural terms, the neutralisation of these specific terms through more general ones *(buhai – drums, satul Humuleşti – the town of Humuleshti, pluguşorul – Christmas Carols, horă – tune, şezătoare – re-union, uliță – street, ştioalnă – pool)*, or the naturalisation of some cultural terms *(vornic – sheriff, oca – ounce, para – centime, Smărăndița – Esmeralda)*. Adaptation, the preferred translation strategy, was aimed at bringing the Romanian text closer to the British readership, facilitating their understanding of the Romanian literature and culture.

BDD-V2607 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:45:35 UTC)